ՀՀ ԿՐԹՈՒԹՅԱՆ, ԳԻՏՈՒԹՅԱՆ, ՄՇԱԿՈՒՅԹԻ ԵՎ ՍՊՈՐՏԻ ՆԱԽԱՐԱՐՈՒԹՅՈՒՆ
«ՎԱՆԱՁՈՐԻ Հ. ԹՈՒՄԱՆՅԱՆԻ ԱՆՎԱՆ ՊԵՏԱԿԱՆ ՀԱՄԱԼՍԱՐԱՆ» ՀԻՄՆԱԴՐԱՄ

Հաստատված է ամբիոնի նիստում

Պատմություն
ամբիոնի անվանումը

Ամբիոնի վարիչ __Ֆելիքս Մովսիսյան Վազգենի__
/Ա.Ա.Հ/

Արձանագրություն № ___15_____

«_23____» ___մայիսի___ 2024__ թ.

Պ/բ-023- ՊԱՏՄԱԿԱՆ ՕԺԱՆԴԱԿ ԱՌԱՐԿԱՆԵՐ ԴԱՍԸՆԹԱՑԻ

Դասիչ, դասընթացի անվանում

ՈՒՍՈՒՄՆԱՄԵԹՈԴԱԿԱՆ ՓԱԹԵԹ

Մասնագիտություն՝ 011401.00.6 – մասնագիտական մանկավարժություն /Պատմություն
/դասիչ, մասնագիտության լրիվ անվանումը/

Կրթական ծրագիր՝ 011401.18.6- Պատմություն
/դասիչ, կրթական ծրագրի լրիվ անվանումը/

Որակավորման աստիճան՝ _______բակալավր____________
/բակալավր, մագիստրատուրա/

Ամբիոն՝ _________Պատմության__________
/ամբիոնի լրիվ անվանումը/

Ուսուցման ձևը՝ _______հեռակա_______
/առկա, հեռակա/

Կուրս/կիսամյակ հեռկա _I կուրս ՝ I I կիսամյակ___________

Դասախոս՝ ______Վաչագան Խաժակյան________________
/անուն, ազգանուն/

Էլ. հասցե ____khazhakyan.vachagan@gmail.com

Վանաձոր- 2024թ.

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹՅՈՒՆ

1. Դասընթացի դերը և տեղը կրթական ծրագրում .
2. Դասընթացի նպատակը և խնդիրները .
3. Դասընթացին մասնակցելու նախնական մուտքային գիտելիքները, կարողությունները և հմտությունները ..
4. Դասընթացի կրթական վերջնարդյունքները .
5. Դասընթացի դերը կրթական ծրագրի շրջանավարտների գիտելիքների, կարողությունների և հմտությունների ձևավորման հարցում ըստ աշխատաշուկայի պահանջների …
6. Դասընթացի ծավալը, ուսումնական աշխատանքի տեսակները, արդյունքների ամփոփման ձևերը ..
7. Ուսումնական աշխատանքները տեսակները .
8. Դասավանդման մեթոդները .
9. Ուսումնառության մեթոդները .
10. Դասընթացի համառոտ բովանդակությունը, ուսումնական աշխատանքի ծավալը ..
11. Ուսումնամեթոդական գրականության ապահովման քարտ
12. Դասընթացի ուսումնամեթոդական քարտ ..
   - 12.1 Դասախոսությունների ուսումնամեթոդական քարտ .
   - 12.2. Գործնական աշխատանքների /սեմինար պարապմունքների ուսումնամեթոդական քարտ ..
   - 12. Լաբորատոր աշխատանքների ուսումնամեթոդական քարտ .
   - 12.4 Ինքնուրույն աշխատանքների ուսումնամեթոդական քարտ .
13. Դասընթացի նյութատեխնիկական միջոցների ապահովում .
14. Գնահատում .
   - 14.1 Ուսանողների գիտելիքների ստուգում .
   - 14.2 Հարցաշար .
   - 14.3 Գնահատման չափանիշներ .
15. Դասընթացի համառոտ նկարագրիչ .

ԲԱՑԱՏՐԱԳԻՐ

1. Դասընթացի դերը և տեղը կրթական ծրագրում[1].

<<Պատմական օժանդակ առարկաներ>> դասընթացը հանդիսանում է պատմություն դասընթացի մի բաժինը, որտեղ առավել մանրամասն են ներկայացվում պատմական մի շարք օժանդակ առարկաներ:

2. Դասընթացի նպատակը և խնդիրները.

2.1. Դասընթացի նպատակն է.

- ուսանողներին զինել գիտելիքներով պատմական օժանդակ առարկաների մասին,
- խորացնել և ընդլայնել ուսանողների ընդհանուր տեսական և մեթոդական գիտելիքները,
- գաղափար տալ պատմական բազմաթիվ օժանդակ գիտությունների, նրանց խնդիրների, գործառույթների, հիմնական օրինաչափությունների մասին:

2.2. Դասընթացի խնդիրներն են.

- ձեռք բերած գիտելիքներն և ունակությունները կիրառել պրակտիկ գործունեության մեջ, նախապատրաստել պատմական հետագա ուսումնասիրություններին:

3. Դասընթացին մասնակցելու նախնական մուտքային գիտելիքները, կարողությունները և հմտությունները.

- մուտքային պահանջներ չկան,
- ցանկալի է պատմության հենքային իմացություն:

4. Դասընթացը ձևավորում է հետևյալ կրթական վերջնարդյունք(ներ)ը[2] և կոմպետենցիաները.

«Պատմական օժանդակ գիտություններ» դասընթացի ուսումնասիրման արդյունքում ուսանողի ակնկալվող վերջնարդյունքներն են.

1. Իմանալ պատմական օժանդակ առարկաների ուսումնասիրման նպատակներն ու խնդիրները,
2. Ձևավորել ձեռք բերած գիտելիքների համակարգման և վերլուծության, սեփական դիրքորոշումը փաստարկելու և ինքնուրույն եզրակացություններ անելու կարողություն,
3. Օգտագործել ձեռք բերած գիտելիքները՝ ուսումնասիրություններ կատարելու, զեկուցումներ կարդալու, բանավիճելու, սեփական կարծիք հայտնելու համար,

---

[1] Ներկայացվում է դասընթացի կարևորությունը տվյալ կրթական ծրագրի խնդիրների լուծման հարցում և տեղը ուսումնական պլանում ըստ կրթաբլոկների

[2] http://www.vsu.am/karg/ararkayakan-nkaragir-17.pdf
Լրացվում է «Առարկայի նկարագրի մշակման ռազմավարության» կոմպետենցիաների ցանկին համապատասխան:

4. Կիրառել առարկայական գիտելիքները՝ որպես տեղեկատվական աղբյուր մասնագիտական գործունեություն իրականացնելու համար:

«Պատմական օժանդակ գիտություններ» դասընթացի ուսումնասիրման արդյունքում ուսանողի ակնկալվող կոմպետենցիաներն են.

ա) Գործիքային կոմպետենցիաներ (այսուհետև՝ ԳԿ)

- վերլուծության և համադրության կարողություն ***(ԳԿ-1)***,
- հենքային ընդհանուր գիտելիքների տիրապետում ***(ԳԿ - 3)***,
- համակարգչային տարրական հմտություններ ***(ԳԿ - 6)***,
- տեղեկույթը կառավարելու հմտություն (տեղեկույթի ձեռք բերում, համակարգում, վերլուծում) ***(ԳԿ - 7)***:

բ) Միջանձնային կոմպետենցիաներ (այսուհետև՝ ՄՁԿ)

- քննադատության և ինքնաքննադատության կարողություն ***(ՄՁԿ - 1)***

գ) Համակարգային կոմպետենցիաներ (այսուհետև՝ ՀԳԿ)

Համակարգային կոմպետենցիաները ներառում են.

- գիտելիքները գործնականում կիրառելու կարողություն ***(ՀԳԿ-1),***
- հետազոտական կարողություն ***(ՀԳԿ-2),***
- ուսումնառության կարողություն ***(ՀԳԿ-3),***
- ինքնուրույն աշխատելու կարողություն ***(ՀԳԿ-5):***

դ) Ուսուցչական կոմպետենցիաներ (այսուհետև՝ ՈՒԿ)

- առարկայական գիտելիքներին տիրապետելու կարողություն *(ՈՒԿ-4),*
- մասնագիտական կատարելագործման անհրաժեշտության գիտակցում *(ՈՒԿ-9):*

ե) Բուն մասնագիտական կոմպետենցիաներ (ԲՄԿ)

1. կարողանա կոնկրետ տեսական գիտելիքները կիրառել պատմական իրողությունները հասկանալու համար /ԲՄԿ-6
2. կարողանա պատմական կոնկրետ փաստերն ու երևույթները բացահայտել ընդհանուր տեսությունների, գաղափարների տեսանկյունից /ԲՄԿ-7
3. կարողանա գիտելիքները կիրառել համաշխարհային նորագույն քաղաքական զարգացումները հասկանալու համար /ԲՄԿ-8
4. կարողանա պատասխանատվություն ստանձնել հետագա ուսումնառության համար /ԲՄԿ-11

5. **Դասընթացի դերը կրթական ծրագրի շրջանավարտների գիտելիքների, կարողությունների և հմտությունների ձևավորման հարցում ըստ աշխատաշուկայի պահանջների[3].**

«Պատմական օժանդակ գիտություններ» դասընթացից ձեռք բերված գիտելիքներն և հմտությունները շրջանավարտը կարող է կիրառել մասնագիտական գործունեության ընթացքում, ասպիրանտուրայում կրթությունը շարունակելու և պատմագիտության բնագավառում գիտական հետազոտություններ կատարելու նպատակով:

6. **Դասընթացի ծավալը, ուսումնական աշխատանքի տեսակները, արդյունքների ամփոփման ձևերը**

Չափանիշ	Առկա ուսուցման համակարգ	Հեռակա ուսուցման համակարգ
Դասընթացի ընդհանուր աշխատատարություն (կրեդիտ /ընդհանուր ժամաքանակ)		3 /90

Աշխատանքի տեսակը	ժամաքանակ	ժամաքանակ
Դասախոսություն		8
Գործնական աշխատանք		
Սեմինար պարապմունք		4
Լաբորատոր աշխատանք		
Ինքնուրույն աշխատանք		78
Ընդամենը		90
Ստուգման ձևը (ստուգարք/ ընթացիկ քննություն/ հանրագումարային քննություն)		ստուգարք

7. <u>**Ուսումնական աշխատանքների տեսակները**</u>[4] .

- **Դասախոսությունը** դասախոսի կողմից դասընթացի ծրագրի շրջանակներում գիտական-տեղեկատվական թեմայի վերաբերյալ տրամաբանորեն կառուցված, հետևողական ու պարզ խոսքի շարադրանքն է, որի նպատակն է ուսանողին տալ համապարփակ գիտելիքներ: Դասախոսը վերլուծում, մեկնաբանում է թեմայի առավել կարևոր, դժվար ընկալելի, հանգուցային հարցերը: Դասախոսությունը ուսանողի առջև ուրվագծվող գիտական մի ճանապարհ է, որը նա կարող է միայն անցնել

[3] Նշվում է, թե տվյալ դասընթացի յուրացման, ամփոփման արդյունքում ձեռքբերված գիտելիքները, հմտությունները և կարողությունները աշխատաշուկայի որ բնագավառներում և ոլորտներում կարող է շրջանավարտը կիրառել
[4] Թողել այն տեսակը, որը տվյալ դասընթացի դասավանդման համար նախատեսված է: Դասավանդողը կարող է նկարագրությունը փոխել կամ լրացումներ կատարել:

գիտական գրականության ընթերցանության, ուսումնական բնույթի այլ պարապմունքների և ինքնուրույն կատարած աշխատանքների շնորհիվ: Դասախոսը պետք է խթանի ուսանողի ակտիվ իմացաբանական գործունեությունը, նպաստի նրանց ստեղծագործական մտածողության ձևավորմանը: Ուսանողը նույնպես պետք է լինի դասախոսության ակտիվ մասնակից: Ուսանողը դասախոսությանը ներկայանալուց առաջ պետք է ծանոթացած լինի տվյալ դասին ներկայացվող թեմային, որպեզի կարողանա մասնակցել ուսումնական գործընթացին:

- **Գործնական աշխատանքների** ժամանակ ուսանողը կատարում է լսարանային աշխատանք՝ դասախոսի անմիջական ղեկավարման ներքո: Գործնական պարապմունքները անցկացվում են գործնական խնդիրների լուծման, առաջադրանքների իրականացման, թեստերի, իրավիճակային վերլուծությունների, գործարար խաղերի, խմբային աշխատանքների, տնային առաջադրանքների, ուղեղային գրոհների, ինտերակտիվ ուսուցման միջոցով՝ տեսական գիտելիքները կիրառելու, գործնական ունակությունների և հմտությունների ձեռքբերման և ամրապնդման նպատակով: Դասախոսն առաջադրում է գործնական պարապմունքների թեման, նպատակը, խնդիրները, այն հարցերը, որոնք պետք է լուծել գործնական պարապմունքի ընթացքում, գործնական պարապմունքի անցկացման մեթոդները և պատասխանում է ուսանողների տված հարցերին:
- **Սեմինար պարապմունքները** խմբային պարապմունքների հիմնական տեսակներից է, որի ընթացքում ուսանողը սովորում է բանավոր շարադրել նյութը, պաշտպանել իր տեսակետները և եզրահանգումները: Սեմինարի ընթացքում ուսանողները քննարկում, պատասխանում են թեման, զեկույցները և ռեֆերատները, որոնք հանձնարարել է դասախոսը:

  Սեմինարին պատրաստվելու համար անհրաժեշտ է ուսումնասիրել հիմնական և լրացուցիչ գրականություն տվյալ թեմայով: Գրականության ուսումնասիրությունից և համառոտագրումից հետո պետք է կազմել պլան՝ բանավոր պատասխանի համար, ապա մտածել ելույթի բովանդակությանհարցադրումների և պատասխանների մասին:

- **Լաբորատոր աշխատանքները** նպաստում են տեսական նյութի առավել լավ յուրացմանը և ամրապնդմանը: Լաբորատոր աշխատանքները նպատակ ունեն ամրապնդելու ուսումնասիրվող թեմաների տեսական դրույթները, ուսանողներին ուսուցանելու փորձարարական հետազոտությունների մեթոդները, հաղորդելու ինքնուրույն վերլուծության, տվյալների ամփոփման, լաբորատոր սարքավորումների, համակարգիչների, սարքերի, էլեկտրոնային ծրագրերի հետ աշխատելու փորձ և հմտություններ: Լաբորատոր աշխատանքն անցկացման համար ուսանողը պարտավոր է ուսումնասիրել թեմային վերաբերող տեսական նյութը (դասախուսւթյուն, համապատասխան գրականություն) և փորձի, հետազոտության մեթոդոլոգիան:

  Դասախոսի հսկողությամբ ուսանողը իրականացնում է փորձը, հետազոտությունը, գրանցում է արդյունքները և կատարում (գրանցում) համապատասխան եզրա-կացություն
- **Ինքնուրույն աշխատանքը** ուսանողների ուսումնական, գիտահետազոտական աշխատանքն է, որն իրականացվում է դասախոսի առաջադրանքով և մեթոդական ղեկավարությամբ, բայց առանց նրա անմիջական ղեկավարության:

Ինքնուրույն աշխատանքի տեսակներն են[5]՝

- Ռեֆերատ – ուսանողների ինքնուրույն գրավոր, որտեղ ուսանողը շարադրում է որևէ հարցի կամ թեմայի էությունը՝ հենվելով գրական աղբյուրների վրա (դասագրքեր, ձեռնարկներ և այլն):
- Գործարար խաղեր – պայմանական իրավիճակներում սոցիալ-տնտեսական համակարգերի և մարդկանց մասնագիտական գործունեության կառավարման գործընթացների նմանակեղծային մոդելավորում՝ առաջացող հիմնախնդիրների ուսումնասիրման և լուծման նպատակով:
- Էսսե – արձակ ստեղծագործություն՝ քննադատության և լրագրության ժանրի որևէ խնդրի ազատ վերլուծություն:
- Կլոր սեղան – ինքնուրույն աշխատանքի ձևին բնորոշ է թեմատիկ բանավեճի համադրումը խմբային աշխատանքի հետ:
- Կոնկրետ իրավիճակների վերլուծություն – ուսանողների ակտիվ գործունեության կազմակերպման ամենաարդյունավետ և տարածված ձևերից մեկն է, որը զարգացնում է մասնագիտական և կեցությանը վերաբերող տարբեր հարցերի վերլուծության կարողությունը:
- Նախագծերի մեթոդ – ուսումնաճանաչողական, ստեղծագործական կամ խաղային համատեղ գործունեության տեսակ է, սովորող-գործընկերների միջև, որոնք ունեն ընդհանուր նպատակ և համաձայնեցված միջոցներ՝ ուղղված որևէ խնդրի լուծման կամ որոշակի արդյունքի ձևակերպման:
- Հարցի նախապատրաստման մոդել –կամավորության սկզբունքով ընտրված ուսանողն իր նախընտրած հակիրճ ձևով նախապատրաստում է տվյալ առարկայից քննության կամ ստուգարքի հարցերի իր պատասխանների փաթեթը: Քննությունից (ստուգարքից) 1 շաբաթ առաջ նա հանձնում է փաթեթը դասախոսին, որը ստուգում է այդ նյութերը և որոշում դրանց համապատասխանությունը տվյալ առարկայի բովանդակությանը:
- Ինքնուրույն աշխատանք համացանցում – նոր տեղեկատվական տեխնոլոգիաները կարող են օգտագործվել հետևյալ նպատակներով՝ համացանցում անհրաժեշտ տեղեկատվության որոնման համար, երկխոսություն համացանցում, թեմատիկ ցանցային էջերի օգտագործում:
- Աշխատանքային տետր – նախատեսված է ուսանողների ինքնուրույն աշխատանքների համար և թույլ է տալիս գնահատել ուսումնական նյութի յուրացման աստիճանն ուսանողների կողմից:
- Զեկույց – որևէ գիտական կամ հետազոտական թեմայի շուրջ կատարած եզրակացությունների, ստացած արդյունքների ներկայացում ուսանողի կողմից:
- Հարցազրույց – վերահսկողության միջոց, որը կազմակերպվում է որպես հատուկ զրույց դասավանդողի և ուսանողների միջև՝ կապված այնպիսի թեմայի հետ ինչպիսին կարգապահությունն է, և նախատեսված է հստակեցնել ուսանողների գիտելիքների շրջանակը կոնկրետ թեմայի, հարցի վերաբերյալ:

8. **Դասավանդման մեթոդներներն են**՝[6] հիմնահարցային դասախոսություն, դասախոսություն-երկխոսություն, դասախոսություն-քննարկում, *թեմատիկ սեմինար*, սեմինար-բանավեճ, գործնական աշխատանք՝ անհատական աշխատանք, գործնական աշխատանք՝ խմբային աշխատանք, ուսուցում գործողությամբ (action learning), իրավիճակային խնդիրների վերլուծություն, գործարար խաղեր….

9. **Ուսումնառության մեթոդներն են**[7]՝ մտքերի քարտեզագրում, թիմային քննարկում, իրադրությունների վերլուծություն, ալգորիթմների և հրահանգների կազմում,

[5] Թողել այն տեսակը, որը տվյալ դասընթացի դասավանդման համար նախատեսված է: Դասավանդողը կարող է նկարագրությունը փոխել կամ լրացումներ կատարել:
[6] Ներկայացված են օրինակներ: Դասավանդողը կարող է նկարագրությունը փոխել կամ լրացումներ կատարել:
[7] Ներկայացված են օրինակներ: Դասավանդողը կարող է նկարագրությունը փոխել կամ լրացումներ կատարել:

աղյուսակների և դասակարգման համեմատման և համակարգման սխեմաների կազմում, փորձի/հետազոտության արդյունքների վերաբերյալ եզրակացության ներկայացում….

10. Դասընթացի համառոտ բովանդակությունը, ուսումնական աշխատանքի ծավալը՝ ըստ բաժինների և թեմաների[8].

հ/հ	Թեմա (բաժին)	Ուսումնական աշխատանքի ժամաքանակն ըստ տեսակների				
		դասախոսություն	սեմինար պարապմունք	գործնական աշխատանք	լաբորատոր աշխատանք	ինքնուրույն աշխատանք
1.	<<Պատմական օժանդակ առարկաներ>> դասընթացի բովանդակությունը և նպատակը: Էպիգրաֆիկա, Օնոմաստիկա	2				
2.	Մետրոլոգիա, Նումիզմատիկա, Հերալդիկա	4				
3.	Սֆրագիստիկա, Վեկսիլլոգիա	2				
4.	Էպիգրաֆիկա, Օնոմաստիկա, Մետրոլոգիա, Նումիզմատիկա		2			
5.	Հերալդիկա, Սֆռագիստիկա, Վեկսիլլոգիա		2			
ԸՆԴԱՄԵՆԸ		8	4			

11. Ուսումնամեթոդական գրականության ապահովման քարտ

հ/հ	Անվանումը/հեղինակ	Հրատարակության տարի
Պարտադիր գրականություն (ՊԳ)		
1.	Величко,С.А.,Вспомогательные исторические дисциплины: конспект лекций / С.А. Величко. Омск: Изд-	2008

[8] Նման է օրացուցային պլանին

	во ОмГТУ	
2.	Введение в специальные исторические дисциплины, Т.П.Гусарова, О.В. Дмитриева, И.С.Филиппов, Москва	1990
3.	В.Б.Кобрин, Г.А.Леонтьева, П.А.Шорин, Вспомогательные исторические дисциплины, Москва	1984
4.	Н.Г.Абрамова, Т.А.Круглова, Вспомогательные исторические дисциплины, Москва	2008
5.	Вспомогательные исторические дисциплины, учебное пособие, науч. Ред. Литвин.А. Казань	2008
6.	Ê.Èâàíîâ, "Ôëàãè ãîñóäàðñòâ ìèðà", Ì.	1967
Լրացուցիչ գրականություն(ԼԳ)		
1.	Աղայան Է.Բ. Ակնարկներ հայոց տոմարների պատմության, Երևան	1986
2.	Բաղալյան Հ.Ս., Հայոց տոմարի պատմություն, Երևան	1976
3.	Բաղալյան Հ.Ս., Օրացույցի պատմություն, Երևան	1970
4.	Մուշեղյան Խ.Ա., Դրամական շրջանառությունը Հայաստանում	1983
5.	Гордеев А., Нумизматика для всех, Москва	1999
6.	Нумизматика античного Причерноморья, сборник науч. трудов, Киев	1982
7.	Кастан К., Фустер К., римские императорские монеты, Мадрид	1996
8.	Пиркулиева К., Основы нумизматики, Баку	2009
9.	Котляр Н., Кладоискательство и нумизматика, Киев	1974
10.	À.À. Ùåëîêîâ, Óâëåêàòåëüíàÿ íóìèçìàòèêà, Ì.	2006
11.	Зограф А., Античные монеты, Ленинград	1951
12.	Слейтер Стивен, Геральдика, Москва	2005

13.	Пастуро Мишел, Геральдика, Москва	2003
14.	Левандовский А., В мире гералдики, Москва	2008
15.	Улянов А., Русская символика, Москва	2010
16.	Фрайер С., Фергюсон Дж., Геральдика,.гербы, символы, фигуры, Москва	2009
17.	Егоров С. Геральдика для всех, Москва	2002
18.	Потрашков С., Ордена и медали стран мира, Москва	2007
19.	Ермолаев И., Историческая Хронология, Казань	1980
20.	Бикерман Э. Хронология древного мира, Москва	1975
21.	Каменцева Е., Хронология, Москва	2003
22.	Буткевич А., Зеликсон М., Вечные календари, Москва	1984
23.	Климишин И., Календарь и хронология, Москва	1985
24.	Хренов Л., Голуб И., Время и календарь, Москва	1989
25.	Цибульский В. В. Календари и хронология стран мира. Москва	1982
26.	Бургуэн де Жаклин, Календарь. История и современность, Москва	2006
Համացանցային տեղեկատվական պաշարներ (ՀՏՊ)/ Էլեկտրոնային աղբյուրներ (ԷԱ)		
1.		
2.		

12. Դասընթացի ուսումնամեթոդական քարտ

12.1. Դասախոսությունների ուսումնամեթոդական քարտ

հ/հ	*Թեմա*	Ուսումնասիրվող հարցեր	*Ժամաքանակ*	Գրականություն[9]
1.	<<Պատմական օժանդակ առարկաներ>> դասընթացի բովանդակությունը և նպատակը: Էպիգրաֆիկա, Օնոմաստիկա	Դասընթացի բովանդակությունը, խնդիրները, ուսումնասիրման առարկան, տեսակները: Արձանագրագիտության առարկան, նպատակը և մեթոդները: Արձանագրա-գիտության ծագումն ու զարգացումը Արևմուտքում և Հայաստանում: Արձա-նագրությունների վերծանության եղա-նակները: Պատմական օնոմաստիկայի առարկան և խնդիրները: Պատմական տոպոնի-միկա	2	Տե՛ս գրականության ցանկը
2.	Մետրոլոգիա, Նումիզմատիկա, Հերալդիկա	Չափաբանության առարկան, խնդիրները, աղբյուրները: Միջազգային չափաբանական համակարգը: Դրամագիտության, առարկան, խնդիրները, աղբյուրները: Դրամի առա-ջացման պատմությունը: Դրամական շրջանառության սկզբնավորումը: Դրամական համակարգը անտիկ շրջանում: Դրամական շրջանառությանը Հայաստանում Արտաշեսյանների շրջանում:Կիլիկիայի հայկական պետու-	4	Տե՛ս գրականության ցանկը

[9] Ըստ 12-րդ կետում նշված ցանկի, օր.՝ ՊԳ 1, ԼԳ 2 և այլն

		թյան դրամները Գերբերի առաջացման նախապատմու-թյունը, կազմության սկզբունքները և կանոնները, նկարագրումը։ Գերբերի ժառանգումը, խորհրդա-նշանները, հերալդիկական նյութի ուսումնասիրման մեթոդիկան		
3.	Սֆրագիստիկա, Վեկսիլլոգիա	Կնքագիտությունը՝ որպես պատմական գիտության օժանդակ ճյուղ, կնիքների ծագումը, դրանց ձևը և տեսակները Դրոշագիտության առարկան և խնդիրները։ Դրոշների տեսակները	2	Տե՛ս գրականության ցանկը

12.2. Գործնական աշխատանքների /սեմինար պարապմունքների ուսումնամեթոդական քարտ

հ/հ	*Թեմա*	Ուսումնասիրվող հարցեր	*Ժամաքանակ*	Ստուգման ձևը	Գրականություն[10]
1.	Էպիգրաֆիկա, Օնոմաստիկա, Մետրոլոգիա, Նումիզմատիկա	Արձանագրագիտության ա-ռարկան, նպատակը և մեթոդները։ Արձանագրագիտության ծագումն ու զարգացումը Արևմուտքում և Հայաստանում։ Արձանագրու-թյունների վերծանության եղանակ-	2	բանավոր	Տե՛ս գրականության ցանկը

[10] Ըստ 12-րդ կետում նշված ցանկի, օր.՝ ՊԳ 1, ԼԳ 2 և այլն

		ները: Պատմական օնոմաստիկայի առարկան և խնդիրները: Պատմական տոպոնիմիկա: Չափաբանության առարկան, խնդիրները, աղբյուրները: Միջազգային չափաբանական համակարգը: Դրամագիտության, առարկան, խնդիրները, աղբյուրները: Դրամի առաջացման պատմությունը: Դրամական շրջանառության սկզբնավորումը: Դրամական համակարգը անտիկ շրջանամ: Դրամական շրջանառությանը Հայաստանում Արտաշեսյանների շրջանում:Կիլիկիայի հայկական պետության դրամները			
2.	Հերալդիկա, Սֆրագիստիկա, Վեկսիլլոգիա	Գերբերի առաջացման նախապատմությունը, կազմության սկզբունքները և կանոնները, նկարագրումը: Գերբերի ժառանգումը, խորհրդանշանները, հերալդիկական նյութի ուսումնասիրման մեթոդիկան: Կնքագիտությունը՝ որպես	2	բանավոր	Տե՛ս գրականության ցանկը

		պատմական գիտության օժանդակ ճյուղ, կնիքների ծագումը, դրանց ձևը և տեսակները Դրոշագիտության առարկան և խնդիրները: Դրոշների տեսակնե-րը:			

12.3. Ինքնուրույն աշխատանքների ուսումնամեթոդական քարտ

հ/հ	Ինքնուրույն աշխատանքի թեմաները	Ուսումնասիրվող հարցեր	Աշխատանքի տեսակը[11]	Ներկայացման ժամկետները	Ստուգման ձևը	Գրականություն[12]
1.	Մեծ Բրիտանիայի դրոշը և զինանշանը		ռեֆերատ	Կիսամյակի ընթացքում	գրավոր	Տե՛ս գրականության ցանկը
2.	Դրամական շրջանառությունը միջնադարյան Գերմանիայում		ռեֆերատ	Կիսամյակի ընթացքում	գրավոր	Տե՛ս գրականության ցանկը
3.	Իսպանիայի դրոշը և զինանշանը		ռեֆերատ	Կիսամյակի ընթացքում	գրավոր	Տե՛ս գրականության ցանկը
4.	Դրամական շրջանառությունը միջնադարյան Անգլիայում		ռեֆերատ	Կիսամյակի ընթացքում	գրավոր	Տե՛ս գրականության ցանկը

[11] Տես 7-րդ կետի հինգերորդ պարբերությունը
[12] Ըստ 12-րդ կետում նշված ցանկի, օր.՝ ՊԳ 1, ԼԳ 2 և այլն

5.	Ֆրանսիայի դրոշը և զինանշանը		ռեֆերատ	Կիսամյակի ընթացքում	գրավոր	Տե՛ս գրականության ցանկը
6.	Դրամական շրջանառությունը Հայաստանում 1-2-րդ դդ.		ռեֆերատ	Կիսամյակի ընթացքում	գրավոր	Տե՛ս գրականության ցանկը
7.	Ռուսաստանի դրոշը և զինանշանը		ռեֆերատ	Կիսամյակի ընթացքում	գրավոր	Տե՛ս գրականության ցանկը
8.	Դրամական շրջանառությունը միջնադարյան Իտալիայում		ռեֆերատ	Կիսամյակի ընթացքում	գրավոր	Տե՛ս գրականության ցանկը
9.	Ավստրիայի դրոշը և զինանշանը		ռեֆերատ	Կիսամյակի ընթացքում	գրավոր	Տե՛ս գրականության ցանկը
10.	Դրամական շրջանառությունը Հայաստանում 11-14-րդ դդ.		ռեֆերատ	Կիսամյակի ընթացքում	գրավոր	Տե՛ս գրականության ցանկը
11.	Գերմանիայի դրոշը և զինանշանը		ռեֆերատ	Կիսամյակի ընթացքում	գրավոր	Տե՛ս գրականության ցանկը
12.	Դրամական շրջանառությունը Ռուսաստանում 14-15-րդ դդ.		ռեֆերատ	Կիսամյակի ընթացքում	գրավոր	Տե՛ս գրականության ցանկը
13.	Հայաստանի պատմական դրոշները		ռեֆերատ	Կիսամյակի ընթացքում	գրավոր	Տե՛ս գրականության ցանկը

14.	Դրամական շրջանառությունը Ռուսաստանում 18-20-րդ դդ.		ռեֆերատ	Կիսամյակի ընթացքում	գրավոր	Տե՛ս գրականության ցանկը
15.	Իտալիայի դրոշը և զինանշանը		ռեֆերատ	Կիսամյակի ընթացքում	գրավոր	Տե՛ս գրականության ցանկը
16.	Դրամական շրջանառությունը Հին Ռուսիայում		ռեֆերատ	Կիսամյակի ընթացքում	գրավոր	Տե՛ս գրականության ցանկը
17.	Հայաստանի պատմական զինանշանները		ռեֆերատ	Կիսամյակի ընթացքում	գրավոր	Տե՛ս գրականության ցանկը
18.	Դրամական շրջանառությունը Ռուսաստանում 16-17-րդ դդ.		ռեֆերատ	Կիսամյակի ընթացքում	գրավոր	Տե՛ս գրականության ցանկը
19.	Բյուզանդական կայսրության դրոշները և զինանշանները		ռեֆերատ	Կիսամյակի ընթացքում	գրավոր	Տե՛ս գրականության ցանկը
20.	Հայոց տոմարները		ռեֆերատ	Կիսամյակի ընթացքում	գրավոր	Տե՛ս գրականության ցանկը
21.	Հունաստանի դրոշը և զինանշանը		ռեֆերատ	Կիսամյակի ընթացքում	գրավոր	Տե՛ս գրականության ցանկը

22.	Դրամական շրջանառությունը Բյուզանդական կայսրությունում		ռեֆերատ	Կիսամյակի ընթացքում	գրավոր	Տե՛ս գրականության ցանկը
23.	ԱՄՆ-ի դրոշը և զինանշանը		ռեֆերատ	Կիսամյակի ընթացքում	գրավոր	Տե՛ս գրականության ցանկը
24.	Դրամական շրջանառությունը միջնադարյան Ֆրանսիայում		ռեֆերատ	Կիսամյակի ընթացքում	գրավոր	Տե՛ս գրականության ցանկը
25.	ԽՍՀՄ-ի դրոշը և զինանշանը		ռեֆերատ	Կիսամյակի ընթացքում	գրավոր	Տե՛ս գրականության ցանկը
26.	Խալիֆայության դրամական համակարգը, արաբական դրամների շրջանառությունը Հայաստանում		ռեֆերատ	Կիսամյակի ընթացքում	գրավոր	Տե՛ս գրականության ցանկը
27.	Հայաստանի Առաջին, Երկրորդ և Երրորդ Հանրապետությունների դրոշները և զինանշանները		ռեֆերատ	Կիսամյակի ընթացքում	գրավոր	Տե՛ս գրականության ցանկը
28.	ԱՄՆ-ի պաշտոնական արժույթի՝ դոլարի պատմությունը		ռեֆերատ	Կիսամյակի ընթացքում	գրավոր	Տե՛ս գրականության ցանկը

29.	Վրաստանի դրոշը և զինանշանը		ռեֆերատ	Կիսամյակի ընթացքում	գրավոր	Տե՛ս գրականության ցանկը
30.	Դրամական շրջանառությունը ԽՍՀՄ-ում 1920-1990-ական թթ.		ռեֆերատ	Կիսամյակի ընթացքում	գրավոր	Տե՛ս գրականության ցանկը

13. Դասընթացի նյութատեխնիկական միջոցների ապահովում[13]

Ռեսուրսի անվանումը	Ռեսուրսի անվանումը, քանակը, նկարագրությունը (անհրաժեշտության դեպքում)
Ինտերակտիվ գրատախտակ	Դասախոսությունների նյութերի, սեմինարների, գործնական պարապունքների, ուսումնական և գիտական տեսաֆիլմերի ցուցադրում
Համացանց	Ուսանողի աշխատանք համակարգչի հետ, կրթական ռեսուրսների օգտագործման թույլտվություն
Անձնական համակարգիչ	Ուսանողների ինքնուրույն աշխատանքի ժամանակ կրթական նյութերի օգտագործում, գործնական պարապունքների ժամանակ մուլտիմեդիա նյութերի հետ աշխատանք

[13] Նշվում են սարք-սարքավորումների, համակարգչային ծրագրերի նկարագրությունները և քանակը, որոնք անհրաժեշտ են տվյալ դասընթացի ուսումնական գործընթացը կազմակերպելու համար

14. Գնահատում

Համալսարանում գործում է բակալավրիատի, մագիստրատուրայի և ասպիրանտուրայի ուսանողների գիտելիքների պարբերական ստուգման և գնահատման բազմագործոնային համակարգ, որի կիրառման հիմնական նպատակներն են՝

- կազմակերպել ուսումնառության համաչափ աշխատանքային գործընթաց, ապահովել գիտելիքների համակողմանի ստուգում, խթանել ուսանողի ինքնուրույն աշխատանքը,
- իրականացնել ինքնուրույն առաջադրանքների, ընթացիկ ստուգումների (ստուգարքներ և քննություններ), ուսումնական գործընթացի այլ բաղադրիչների հաշվառում հետադարձ կապի արդյունավետ մեխանիզմների ներմուծման միջոցով՝ ի նպաստ ուսումնառության գործընթացի բարելավման:

Համալսարանում գնահատման գործընթացը կանոնակարգվում է համաձայն գործող կարգի[14]:

14.1. Գիտելիքների ստուգման և գնահատման բաղադրիչներն են՝

- գործնական (սեմինար) և լաբորատոր աշխատանքների ընթացքում նրա ակտիվության և հմտությունների հաշվառում և գնահատում ընթացիկ ստուգումների միջոցով՝ առավելագույնը գումարային 40 միավոր,
- ինքնուրույն աշխատանքների (անհատական առաջադրանքներ) հաշվառում և գնահատում առավելագույնը գումարային 20 միավոր,
- դասընթացի ենթաբաժինների և ծրագրով նախատեսված այլ առաջադրանքների կատարման և յուրացման ընթացիկ ստուգում և գնահատում կիսամյակի ընթացքում (ընթացիկ քննություններ կամ ստուգարքներ)՝ առավելագույնը գումարային 40 միավոր,
- ստուգման արդյունքների ամփոփում գնահատման նշված բաղադրիչների արդյունքների հիման վրա և դասընթացի արդյունարար գնահատականի ձևավորում՝ առավելագույնը գումարային 100 միավոր:

14.2. Ուսանողների գիտելիքների ստուգում.

Դասընթացն ամփոփվում է ստուգարքով:

Ստուգարքով ամփոփվող դասընթացն ավարտվում է կիսամյակի ընթացքում ուսումնական նյութի յուրացման աստիճանը որոշող 2 ընթացիկ ստուգումների և մյուս բաղադրիչների գնահատումների արդյունքներով:[15]

---

[14]«Վանաձորի Հ. Թումանյանի անվան պետական համալսարան» հիմնադրամի ուսանողների գիտելիքների ստուգման, գնահատման և հաշվառման կանոնակարգ» (ընդունված ՎՊՀ-ի գիտական խորհրդի կողմից 30.062022թ.),

[15] Կիրառվում է կամ առաջին, կամ երկրորդ պարբերությունն ըստ դասընթացի ամփոփման ձևի:

14.3. Հարցաշար (ըստ ծրագրի)

1. Պատմական օժանդակ առարկաները
2. Պատմական ժամանակագիտությունը հին աշխարհում
3. Ամիս և շաբաթ հասկացությունները
4. Արևային և լուսնային օրացույցներ
5. Հռոմեական օրացույց
6. Հայկական օրացույց
7. Եգիպտական, հրեական և հունական օրացույցները
8. Ֆրանսիական հանրապետության օրացույցը
9. Մուսուլմանական և պարսկական օրացույցները
10. Դարագլուխներ
11. Պատմական չափագիտությունը հին աշխարհում և միջնադարում
12. Մետրային համակարգի կիրառումը
13. Ազգաբանություն
14. Տեղանվանաբանություն
15. Անվանաբանություն
16. Կնիքագիտություն
17. Դրոշները և դրանց տեսակները
18. Դրոշային համալիր, դրոշի մասերը
19. Հայաստանի դրոշը
20. Եվրոպական երկրների դրոշները
21. Ասիական երկրների դրոշները
22. Դրամագիտության պատմություն, հին դրամներ
23. Դրամական շրջանառության սկզբնավորումը Հայաստանում
24. Դրամական շրջանառությունը Հայաստանում 1-2-րդ դդ.
25. Դրամական շրջանառությունը Հայաստանում 3-7-րդ դդ.
26. Խալիֆայության դրամական համակարգը և արաբական դրամների շրջանառությունը Հայաստանում
27. Դրամական շրջանառությունը Հայաստանում 11-14-րդ դդ.,
28. Դրամական շրջանառությունը վեստգոթերի մոտ
29. Դրամական շրջանառությունը միջնադարյան Անգլիայում
30. Դրամական շրջանառությունը միջնադարյան Գերմանիայում
31. Դրամական շրջանառությունը միջնադարյան Ֆրանսիայում
32. Դրամական շրջանառությունը միջնադարյան Իտալիայում
33. Դրամական շրջանառությունը հին Ռուսիայում
34. Դրամական շրջանառությունը Ռուսաստանում 14-15-րդ դդ.
35. Դրամական շրջանառությունը Ռուսաստանում 16-17-րդ դդ.
36. Դրամական շրջանառությունը Ռուսաստանում 18-20-րդ դարի սկիզբ
37. Գերբագիտության սկզբնավորումը,
38. Գերբերի ծագումը
39. Ասպետական զինախաղեր
40. Հերոլդներ

41. Քաղաքային, կորպորատիվ և եկեղեցական զինանշաններ
42. Հերալդիկական գույներ
43. Գերբագիտական վահանի բաժանումները

14.4. Գնահատման չափանիշները[16].

- Ինքնուրույն աշխատանք - 20 միավոր
- Սեմինար պարապմունք - 40 միավոր
- Առաջին ընթացիկ ստուգում - 20 միավոր
- Երկրորդ ընթացիկ ստուգում - 20 միավոր

[16] Լրացվում է ըստ ամբիոնի /դասախոսի որոշման

«ՎԱՆԱՁՈՐԻ Հ. ԹՈՒՄԱՆՅԱՆԻ ԱՆՎԱՆ ՊԵՏԱԿԱՆ ՀԱՄԱԼՍԱՐԱՆ»
ՀԻՄՆԱԴՐԱՄ

ԴԱՍԸՆԹԱՑԻ ՀԱՄԱՌՈՏ ՆԿԱՐԱԳԻՐ

Մասնագիտություն՝ 011401.00.6 – մասնագիտական մանկավարժություն /Պատմություն

/դասիչ, մասնագիտության լրիվ անվանումը/

Կրթական ծրագիր՝ 011401.18.6- Պատմություն

/դասիչ, կրթական ծրագրի լրիվ անվանումը/

Որակավորման աստիճան՝ բակալավր

/բակալավր, մագիստրատուրա/

Վանաձոր 2024

Առկա ուսուցման համակարգ

<table>
<tr><td>Դասընթացի թվանիշը, անվանումը</td><td colspan="4">Պ/բ-023- ՊԱՏՄԱԿԱՆ ՕԺԱՆԴԱԿ ԱՌԱՐԿԱՆԵՐ</td></tr>
<tr><td>Դասընթացին հատկացվող կրեդիտը</td><td colspan="4">3</td></tr>
<tr><td>Ուսումնառության տարի / կիսամյակ</td><td colspan="4">1-ին տարի, 2-րդ կիսամյակ</td></tr>
<tr><td rowspan="6">Ժամերի բաշխումը</td><td rowspan="4">Լսարանային</td><td rowspan="4">12</td><td>Դասախոսություն</td><td>8</td></tr>
<tr><td>Սեմինար</td><td>4</td></tr>
<tr><td>Լաբորատոր աշխատանք</td><td></td></tr>
<tr><td>Գործնական աշխատանք</td><td></td></tr>
<tr><td>Ինքնուրույն</td><td colspan="3">78</td></tr>
<tr><td>Ընդամենը</td><td colspan="3">90</td></tr>
<tr><td>Ստուգման ձևը</td><td colspan="4">Ստուգարք</td></tr>
<tr><td>Դասընթացի նպատակը</td><td colspan="4">Դասընթացի նպատակն է ուսանողներին զինել գիտելիքներով պատմական օժանդակ առարկաների մասին, խորացնել և ընդլայնել ուսանողների ընդհանուր տեսական գիտելիքները, նրանց գաղափար տալ պատմական բազմաթիվ օժանդակ գիտությունների, նրանց խնդիրների, գործառույթների, հիմնական օրինաչափությունների մասին, ձեռք բերած գիտելիքներն և ունակությունները կիրառել պրակտիկ գործունեության մեջ, նախապատրաստել պատմական հետագա ուսումնասիրություններին:</td></tr>
<tr><td>Դասընթացի վերջնարդյունքները</td><td colspan="4">«Պատմական օժանդակ գիտություններ» դասընթացի ուսումնասիրման արդյունքում ուսանողի ակնկալվող վերջնարդյունքներն են.

1. Իմանալ պատմական օժանդակ առարկաների ուսումնասիրման նպատակներն ու խնդիրները,

2. Զևավորել ձեռք բերած գիտելիքների համակարգման և վերլուծության, սեփական դիրքորոշումը փաստարկելու և</td></tr>
</table>

ինքնուրույն եզրակացություններ անելու կարողություն,

3. Օգտագործել ձեռք բերած գիտելիքները՝ ուսումնասիրություններ կատարելու, զեկուցումներ կարդալու, բանավիճելու, սեփական կարծիք հայտնելու համար,

4. Կիրառել առարկայական գիտելիքները՝ որպես տեղեկատվական աղբյուր մասնագիտական գործունեություն իրականացնելու համար:

«Պատմական օժանդակ գիտություններ» դասընթացի ուսումնասիրման արդյունքում ուսանողի ակնկալվող կոմպետենցիաներն են.

ա) Գործիքային կոմպետենցիաներ (այսուհետև` ԳԿ)

- վերլուծության և համադրության կարողություն ***(ԳԿ-1)***,
- հենքային ընդհանուր գիտելիքների տիրապետում ***(ԳԿ - 3)***,
- համակարգչային տարրական հմտություններ ***(ԳԿ - 6)***,
- տեղեկույթը կառավարելու հմտություն (տեղեկույթի ձեռք բերում, համակարգում, վերլուծում) ***(ԳԿ - 7)***:

բ) Միջանձնային կոմպետենցիաներ (այսուհետև` ՄՁԿ)

- քննադատության և ինքնաքննադատության կարողություն ***(ՄՁԿ - 1)***

գ) Համակարգային կոմպետենցիաներ (այսուհետև` ՀԳԿ)

Համակարգային կոմպետենցիաները ներառում են.

- գիտելիքները գործնականում կիրառելու կարողություն ***(ՀԳԿ-1),***
- հետազոտական կարողություն ***(ՀԳԿ-2),***
- ուսումնառության կարողություն ***(ՀԳԿ-3),***
- ինքնուրույն աշխատելու կարողություն ***(ՀԳԿ-5):***

դ) Ուսուցչական կոմպետենցիաներ (այսուհետև` ՈՒԿ)

- առարկայական գիտելիքներին տիրապետելու

	կարողություն *(ՈՒԿ -4),* ▪ մասնագիտական կատարելագործման անհրաժեշտության գիտակցում *(ՈՒԿ-9):* ***ե) Բուն մասնագիտական կոմպետենցիաներ (ԲՄԿ)*** 1. կարողանա կոնկրետ տեսական գիտելիքները կիրառել պատմական իրողությունները հասկանալու համար /ԲՄԿ-6 2. կարողանա պատմական կոնկրետ փաստերն ու երևույթները բացահայտել ընդհանուր տեսությունների, գաղափարների տեսանկյունից /ԲՄԿ-7 3. կարողանա գիտելիքները կիրառել համաշխարհային նորագույն քաղաքական զարգացումները հասկանալու համար /ԲՄԿ-8 4. կարողանա պատասխանատվություն ստանձնել հետագա ուսումնառության համար /ԲՄԿ-11
Դասընթացի բովանդակությունը	**Ներածություն.** <<Պատմական օժանդակ առարկաներ>> դասընթացի բովանդակությունը **Թեմա 1.** Արձանագրագիտություն. էպիգրաֆիկա **Թեմա 2.** Անվանաբանություն. օնոմաստիկա **Թեմա 3.** Պատմական չափաբանություն, տոմարագիտություն. մետրոլոգիա **Թեմա 4.** Ժամանակաբանություն. խրոնոլոգիա **Թեմա 5.** Զինանշանագիտություն, գերբագիտություն. հերալդիկա **Թեմա 6.** Դրամագիտություն. նումիզմատիկա **Թեմա 7.** Դրոշագիտություն. վեքսիլլոգիա **Թեմա 8.** Կնիքագիտություն. սֆրագիստիկա, սիգիլլոգրաֆիա
Գնահատման մեթոդները և չափանիշները	**Ուսանողների գիտելիքների վերջնական գնահատման ձևերը, գնահատման սկզբունքները՝** • Հաճախումները դասերին - 20 միավոր • Ինքնուրույն աշխատանք - 20 միավոր • Սեմինար պարապմունք - 20 միավոր • Առաջին ընթացիկ ստուգում - 20 միավոր

	• Երկրորդ ընթացիկ ստուգում - 20 միավոր **Ընդամենը-100 միավոր**
Գրականություն	Պարտադիր 1. Величко,С.А.,Вспомогательные исторические дисциплины: конспект лекций / С.А. Величко. Омск: Изд-во ОмГТУ, 2008. 2. Введение в специальные исторические дисциплины, Т.П.Гусарова, О.В. Дмитриева, И.С.Филиппов, Москва, 1990 3. В.Б.Кобрин, Г.А.Леонтьева, П.А.Шорин, Вспомогательные исторические дисциплины, Москва, 1984 4. Н.Г.Абрамова, Т.А.Круглова, Вспомогательные исторические дисциплины, Москва, 2008 5. Вспомогательные исторические дисциплины, учебное пособие, науч. Ред. Литвин.А. Казань, 2008 6. Ê.Èâàíîâ, "Ôëàãè ãîñóäàðñòâ ìèðà", М., 1967 Լրացուցիչ 1. Աղայան Է.Բ. Ակնարկներ հայոց տոմարների պատմության, Երևան, 1986 2. Բադալյան Հ.Ս., Հայոց տոմարի պատմություն, Երևան, 1976 3. Բադալյան Հ.Ս., Օրացույցի պատմություն, Երևան, 1970 4. Մուշեղյան Խ.Ա., Դրամական շրջանառությունը Հայաստանում, 1983 5. Гордеев А., Нумизматика для всех, Москва, 1999 6. Нумизматика античного Причерноморья, сборник науч. трудов, Киев, 1982 7. Кастан К., Фустер К., римские императорские монеты, Мадрид, 1996 8. Пиркулиева К., Основы нумизматики, Баку, 2009 9. Котляр Н., Кладоискательство и нумизматика, Киев, 1974 10. À.À. Ùåëîêîâ, Óâëåêàòåëüíàÿ íóìèçìàòèêà, Ì., 2006 11. Зограф А., Античные монеты, Ленинград, 1951 12. Слейтер Стивен, Геральдика, Москва, 2005 13. Пастуро Мишел, Геральдика, Москва, 2003 14. Левандовский А., В мире геральдики, Москва 2008 15. Улянов А., Русская символика, Москва 2010

	16. Фрайер С., Фергюсон Дж., Геральдика,.гербы, символы, фигуры, Москва 2009 17. Егоров С. Геральдика для всех, Москва, 2002 18. Потрашков С., Ордена и медали стран мира, Москва 2007 19. Ермолаев И., Историческая Хронология, Казань 1980 20. Бикерман Э. Хронология древного мира, Москва 1975 21. Каменцева Е., Хронология, Москва, 2003 22. Буткевич А., Зеликсон М., Вечные календари, Москва 1984 23. Климишин И., Календарь и хронология, Москва 1985 24. Хренов Л., Голуб И., Время и календарь, Москва, 1989 25. Цибульский В. В. Календари и хронология стран мира. Москва, 1982 26. Бургуэн де Жаклин, Календарь. История и современность, Москва 2006